

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 39.

Fylke: Sogn og Fjordane.

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Selje.

Emne: Høgtidsmat v/ familie-
fester.

Bygdelag: Årsheim

Oppskr. av: Bernt J. Stokkevåg,

Gard: Stokkevågen.

(adresse): Årsheim.

G.nr. 11 Br.nr. 1.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):
Etter flere kilder.

SVAR

A. Fødselen.

Så langt tilbake som nålevende kan huske har det her i bygda vært vanlig kutyme å "gå med sengjamat" til barselkonene. Denne skikk har holdt seg til dags dato, skjønt formene har forandret seg en god del. Som regel er det nærestående slektninger i bygda, nabokoner og eventuelt andre koner som regner med gjensitt, som "går med sengjamat". De har alltid passet på og komme enkeltvis og når ikke andre besøkende er tilstede. Dette er de fremdeles nøye på, men selvfølgelig kan tilfeldige sammentreff av omstendighetene gjøre at det er flere samtidig. Noen avtale hva ennskulle ha med seg er det overhodet ikke tale om, idet det har vært en fast regel at det skulle være rømmegrøt, og den regelen ~~har en~~^{en} holdt konsekvent på.

Vanligvis gikk en med barselmat først et par dager etter nedkomsten. Maten var som nevnt rømmegrøt, og det var kona i huset som gikk med den. Imidlertid er en nå kommet mer og mer bort fra denne skikken med grøt som barselmat. Nå brukes i langt større utstrekning bløtkaker og annet bakverk, undertiden brukes også åggi barnet bruksgjenstander, men dette er av nyere dato.

Slike barselvisitter var bare engangsbesøk. Det var tabu for mannfolkene disse visittene, som var forbeholdt kvinnekjønnet. For her forekom selvfølgelig meget intimt snakk, hændelseforløpet under fødselen og lignende.

Grøten ble brakt med i treambærer. Vanlig var ambrene trehvite med sviornamenter som var den vanligste form for dekorasjon av tregjenstander her i bygda. Trolig

Emnenr. 39.
A. Fødselen.

er rosemalingen mindre brukt, fordi den var både vanskeligere å utføre og kostbarere enn svidekorasjonene, som en utførte selv. Senere da steintøyet ble mer almindelig benyttet en skåler og fat til dette bruk.

Her i bygda heter det sengjamat enten det er grøt, bløtkaker eller annet bakverk. Og når sendingsfolket kom på barselvisitt var det en selvfølge at de fikk traktering. Trakteringen var den samme enten det var gutt eller pike, og maten som ble satt frem var det beste som huset formådde, slik som ved andre gjestebud. Noen tilstelling eller konemåltid, etter at barselkonen var oppe, var det ikke skikk ~~og~~ holde idet alle som kom med sending ble traktert.

Ugifte mødre ble åpenbart ikke ^ebåret med sengjamat. Det kunne kanskje være hennes nærmeste pårørende som så innom til henne og da hadde med noe godt. Forøvrig ble ugifte mødre aldri koordinerte med de gifte i noen som helst retning. Ofte kunne det være vanskelig for henne å få fadder til barnet.

Noen tidsangivelse når skikken skiftet over fra den tradisjonele rømmegrøt til bakverk o.l. er vanskelig å bestemme. Formodentlig skiftet det over en gang i begynnelsen av mellomkrigsårene.

I Selje herred har en følgende navn på det som i spørrelisten betegnes for dåpskalas: 1) barsøl, som antagelig er den eldste betegnelsen. 2) fadderskap, et ord som ~~også~~ er meget benyttet. 3) barnedåp, det mest vanlige i den senere tid. Alle disse ord dekker det en mener med barnets dåpsdag. De som var med i "fadderskapet" var i første rekke de som skulle stå fadder til barnet. Disse var som regel nære slektninger og/eller av bygdas gjeveste folk. For øvrig ble det også innbudt andre slektninger i så fall de bodde i nærheten. Så vidt en har brakt i erfaring er dåpsgaver brukt i lange tider. I de eldste tider var det gudmora som ga barnet gave, var hun meget formuende ga hun sølvgjenstander. Imidlertid har skikken nå forandret seg, til at alle fadderene gir gaver,

B. Fødselsdag.

I eldre tider holdt en ikke fødselsdagselskap slik som nå. Fødselsdagen gikk upåaktet, derfor var det at mange av de gamle ikke klarte og holde rede på når de var fødte eller hvor gamle de var. Nå derimot holdes det ofte selskap for barna, især for de yngste. For de voksne holdes det bare når de fyller runde tall. I de sist nevnte selskaper innbedes nærmeste slektninger og naboer. Ubudne gjester kommer ikke og ønsker fødselsdagsbarnet tillykke med dagen, bortsett fra når en rent tilfeldig kan ha et annet ærend.

Det er almindelig brukt at gjestene gir gaver, ofte slår flere gjester seg sammen om en større presang. Dette gjelder de voksnes fødselsdagsselskap.

Om maten ved fødselsdagsselskapene i eldre tider, i så fall der ble holdt slike, vites ikke noe. Derimot nå er det en fast regel at det skal være bløtkaker og sjokolade. For barna brukes kaker med lys på. Lysenes antall skal være like mange som barnet fyller år.

.....

C. Konfirmasjon.

Konfirmasjonen var i eldre tider preget av en dyp pietistisk ånd. En la mer vekt på det religiøse enn på festligheter, og holdt ~~stærkt~~ sterkt på at konfirmanten var vel forberedt til konfirmasjonshandlingen. Dette hadde et visst sammenheng med den skikk at konfirmantens ~~ble~~ plasering på kirkegulvet konfirmasjonssøndag var betinget av hvor flink vedk. var i "de fem parter", idet det var betraktet som en ære både for konfirmanten og foreldrene at vedk. fikk en bra plasering på kirkegulvet. Her spilte det ingen rolle om foreldrene var formuende eller ikke, såfremt presten ikke var partisk. Men her var det nok dessverre syndet meget, for det viste seg ofte at presten ikke kunne si seg fri for en god del partiskhet. I denne forbindelse tellet det ikke så lite hvor meget konfirmanten gav presten siste ~~overhørings~~overhøringsdagen. Det var en generell regel at konfirmantene gav presten en penge-gave siste dagen de var til overhøring. Det var ingen fast takst for gavens størrelse, det berodde mest på hvor rike konfirmantens foreldre var, og for øvrig etter

Emne nr. 39.

hjertelag og råd. Vanligvis gikk det på 1 dale. Var foreldrene formuende fikk presten 2 daler. Dette tok presten ofte hensyn til ved plaseringen av konfirmanten. Og mangen en konfirmant led et uberettiget nederlag av denne grunn. Ofte virket det deprimerende på vedk. som det gikk utover, de følte seg tilsidesatte, som igjen resulterte i komplekser, slik at de gav gale svar eller de klarte overhodet ikke å svare på de enkleste spørsmål under katekiseringen.

Det er i den senere tid at en er begynt å holde konfirmasjonsselskaper. Noen sikker tidfesting når disse kom i bruk er uråd å gi. Men det mest sannsynlige er at det var i mellomkrigsårene, da det foregikk en omkalfatring av selskapslivet ute på landsbygdene. Disse konfirmasjonsselskapene arter seg stort sett som familiefester, hvor de nærmeste slektninger og konfirmantens faddere er innbudne. Sendinger brukes ikke, derimot brukes det å gi konfirmanten gaver. I almindelighet gir både innbudne, slaktninger og kjenninger gaver. Det kan være penger, smykker eller konfeksjon.

Ved konfirmasjonsselskapene brukes ikke noen bestemte retter. Maten blir således den samme som ved andre festligheter, som barnedåp, fødselsdagsselskaper o.l.

.....

D. Brylluper.

Her er ingen som nå kan gi pålitelige opplysninger om bryllupskikene i de eldre tider. De etterfølgende notater er å betrakte som fragmenter, som ikke ganner noe fullstendig bilde av hvordan et bryllup artet seg for omlag 100 år siden. Til de mange spørsmål som knytter seg til dette emne kan en således ikke gi noen positive svar.

Bryllupene i de eldre tider artet seg som rene orgier med drikkekalas og etegilder. Disse former for bryllup er etterhånden gått nesten helt ut. En holder seg nå til mer siviliserte former. Likeledes er flere-dagers brylluper mer sjeldne, men de forekommer ennå iblant. Vanlig er det de beste (rikeste) i bygden som holder "storbryllup", som det kalles her. Disse har holdt forsåvidt konsekvent på de gamle skikker, skjønt mat og drikke er ganske annerledes, eller enn kan si

Emne nr. 39.

det slik: mer moderne. Således er ølbrygging av malt gått helt ut. Derimot brukes det Gimle, Tomtens og Maltekstrakt, sjeldnere enerbærøl, til ølbrygging.

Skikken at bryllupgjestene brakte med seg mat holdt seg helt til forrige verdenskrig. Etter den tid gikk den helt ut. Disse sendingene som gjestene hadde med seg var lagt i de såkalte bryllupskorger. Korgene var runde trekorger, om lag 55 cm. i diameter og 14 cm. høge, og var rosemalte. Flere av disse bryllupskorger finnes ennå rundt på gårdene her i bygda. Maten som ble lagt i korgene var vanligvis lefse, gomme, vafler og bryllupskaker. De siste var kjøpt hos baker. Dessuten hadde de med seg melk og smør. Smøret var lagt i utskårne former, slik at ornamentet stod i relieff på smørstykket. Disse former ble også brukt ved andre festlige anledninger. Her på gården finnes to stykker av slike former.

Bryllupet skulle etter gammel sedvane holdes i brudens hjem. Før bryllupet gikk noen av brudens nærmeste og "bad melk" (samlet melk), For det gikk med ikke så ganske lite melk både til lefser, vafler, dravle, gomme og bruragrauten. Bryllupsmiddagen var som regel fisk og/eller kjøtt. Bruragrauten, som ble servert umiddelbart etter vielsen (når brudeparet var kommet fra kirken), var festens hovedmåltid. Med den fulgte der med forskjellige sermonier, bl. a. skulle den "spilles inn", d. v. s. når grøten ble båret inn, etterat gjestene hadde tatt plass ved bordet, gikk spillemannen i spissen for følget som kom med grøten. Etter spillemannen kom brudeparet med et fat bruragraut, der etter kom kokkene og deres medhjelpere med hver sitt fat. Tilslutt kom "Fillebrudeparet", det var et par av gjestene som hadde kledd seg ut i de mest grotske kostymer som overhodet kunne oppdrives. "Fillebrura" var drapert med gamle fiskegarn som slør og i gamle utgatte sko som halmen stakk opp rundt skaftene. Dette var festens høydepunkt, hvor alle slapp seg løs, og latteren runget i de lavloftede stuer.

10667

Når bryllupsgjestene reiste hjem ble det lagt mat i bryllupskorgene som de hadde hatt med seg, den såkalte brurabete. Brurabeten bestod av den vanlige bryllupsmat, lefse, gomme, vafler og et stykke av brurakaker. Dette var til dem som sat hjemme og ikke hadde anledning til å være med i bryllupet.

Nå er disse skikkene forsåvidt gått helt ut, nå reiser de forlovede til byene og lar seg vie. Enkelte kan ennå holde et mindre bryllup hjemme, hvor de nærmeste slektninger og granner er gjester. Men de gamle "storbrylluper" med sine rike tradisjoner er forbi. Festens storslagenhet som præget den gammeldagse brylluper er borte. Tilbake er kun avglansen av det som en gang var og som aldri kommer ~~xxx~~ igjen.

.....

E.Gravøl.

Hva som innledningsvis er sagt om bryllup kan forsåvidt ²⁰¹⁶ sies om gravøl i eldre tider. Noe fullstendig bilde hvordan gravølene artet seg kan ikke gis, idet her er ingen nålevende som kan fortelle noe om de eldste begravelseskikker.

Fra alders tider er bygdene inndelt i gravelag. Disse lagene er stort sett holdt vedlike til i dag. Dem som hørte til et såkalt gravelag ble buden. Innbydelsen foregikk på den måte at en av den avdødes nærmeste pårørende gikk rundt og bad dem som hørte til laget.

Her i bygda er det så vidt en har brakt i erfaring bare blitt holdt endags gravøl. I almindelighet brukte en tre måltid. Når de innbudne kom i 9-tiden om morgenen fikk de de kaffe og smørbrød. Etterat den døde var brakt til graven ble det servert middag, og tilslutt kaffe og smørbrød, lefse og vafler. Maten ble alltid servert ved langbord. Noen mat som ikke måtte benyttes har en ikke noe kjennskap til. Hovedmåltidet hadde ikke noe særskilt navn. Gravølene er alltid blitt holdt i hjemmet, hvor lite plass det enn har vært. Sendinger er heller ikke

brukt. Og noen forskjell på maten enten avdøde var gift eller ugift var det heller ikke. Det var bare i rent unntagelse tilfeller at det ble nydt alkohol i begravelsene her i bygda.

Bevertingen ved begravelsene er stort sett den samme som for en mannsalder siden. Begravelsemiddager på hotell er mer sjeldne, og de få som har vært holdt har funnet sted etter krigen. Skriftlig innbydelse og avertere dødsfall i avisen er kommet i bruk i den senere tid (etter den siste krig).

I forbindelse med gravøl kan nevnes at ved hvert gravelag hadde man en mann til å "synges ut liket", d.v.s. en som forestod sangen når man bar ~~ut~~ liket ut av hjemmet. Denne forsangeren var en mann med en mektig røst slik at sangen kunne høres over hele bygda. Der som et gravelag ikke hadde noen habil sanger ble der benyttet forsangeren fra et annet gravelag. Og varsmannen usedvanlig dyktig ble han benyttet ved de fleste begravelser i bygda. Skikken med "å synges ut likene" har holdt seg helt til våre dager.

Det fortelles at skikken med at liket ~~av~~ selvmordere ikke skulle beres gjennom kirkegårdsporten, men løftes over kirkegårdsmuren også har vært i bruk her. Dette er sikkert en eldgammel skikk, og ingen nålevende har hørt fortelle at denne fremgangsmåte har vært benyttet ved gravferder til den som har dødt ~~ved~~ egen hånd.

.....

Bernt J. Stokkevog.

F. Nye fester.

Tidligere ble ikke 17.mai feiret som høytidsdag. Folk arbeidet den dagen som andre dager. Det var bare ungdommen som tok seg fri om ettermiddagen i 4 - 5-tiden, og feiret dagen med danse-moro ut over natta i et nøst eller stue de fikk leiet. Slik var det for en 10 år siden. Nå er en imidlertid gått helt over til å feire dagen som en vanlig høytidsdag. M. h. t. maten foreligger her ingen tradisjon eller regel om hva en skal ha 17.mai. Det er bare barna som har den faste regel at det skal være kaker og brus.

Å feire morsdagen er nå almindelig og begynte i 30-årene. Noen nærmere tidfesting kan ikke gis. Farsdag er det såvidt en erfarer ingen som feirer her i bygda.

Det er en generell regel at det skal være bløt-kaker på morsdagen. Utenom dette er maten som vanlig.

Disse kaker baker en selv, da her ikke er baker på stedet.

Det er trolig at det er gjennom avisene at mors-ble kjent.

.....